

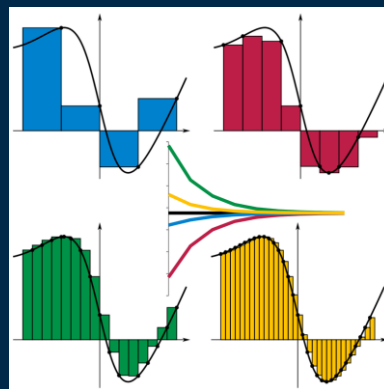
Верховний
Суд

Односторонні правочини

Василь Крат,
суддя Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

10 квітня 2024 року

Серія «Інтегральна цивілістика»

Тлумачення одностороннього правочину і правило contra proferentem

Слід зауважити, що правило contra proferentem розраховано на випадки його застосування до дво- або багатосторонніх правочинів³, а не односторонніх правочинів. Наприклад, касаційний суд зазначив, що в разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань».⁴

Тлумачення правочину відбувається за певними правилами.

У ст. 213 ЦК України визначаються загальні способи, що застосовуватимуться при тлумаченні правочину, які втілюються в трьох рівнях.

Перший рівень тлумачення здійснюється за допомогою однакових для всього змісту правочину значень слів і понять, а також загальноприйнятих у відповідній сфері відносин значення термінів. *Другим рівнем* тлумачення (у разі, якщо за першого підходу не вдалося витлумачити зміст правочину) є порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також з намірами сторін, які вони виражали при вчиненні правочину, а також з чого вони виходили при його виконанні. *Третім рівнем*

¹ Див.: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölk, European Law Publishers, Munich, 2009.

² Див.: Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі № 607/11746/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879>; Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 753/8945/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108335754>.

³ Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій у телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / авт. і ред. В. І. Крат. Київ, 2022. С. 384–389.

⁴ Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 613/1436/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443483>.

Чи можна тлумачити оспорений заповіт?

Не виключається тлумачення умов оспореного договору, якщо сторони в такому договорі, на підставі ч. 4 ст. 216 ЦК України, змінили правові наслідки недійсності оспорюваного договору. Проте варто відзначити, що фактично в цьому випадку недійсною буде частина договору, а тлумаченню піддаватиметься та частина, в якій за домовленістю сторін визначено правові наслідки недійсності договору.

Навряд чи такий підхід допустимий щодо оспореного заповіту. За своєю суттю недійсність заповіту за правовими наслідками дорівнює відсутності заповіту. Тобто недійсний заповіт не породжує тих правових наслідків, на які він був спрямований. У ст. 1257 ЦК України, присвяченій недійсності заповіту, диференціація правових наслідків установається залежно від того, наскільки недійсність «поражає» заповіт (повністю або ж стосується тільки окремих розпоряджень).³ Як слідує зі змісту ст. 1257 ЦК України, законодавець виключає можливість у заповіті визначити інші правові наслідки оспореного заповіту. Натомість у ст. 216 ЦК допускається їх зміна для

¹ Крат В. І. Чи допускається тлумачення недійсного договору? // Недійсність правочинів : комент. суд. практики / [І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.]; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2018. С. 16–17.

² Постанова ВГСУ від 18.02.2015 у справі № 910/24029/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42821463>.

³ Див., зокрема: Крат В. І. Правові наслідки недійсності в спадковому праві // Проблеми законності : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. Вип. 131. С. 53–61; Крат В. І. Правові наслідки недійсності заповіту: окремі ремарки в контексті судової практики // Мала енциклопедія нотаріуса. 2021. № 2 (116). С. 104–110.

Який засіб забезпечення правомірності одностороннього правочину?

Засобом забезпечення конструкції правомірності правочину є правило тлумачення *favor contractus* чи *favor negotii* (тлумачення правочину на користь дійсності), тобто сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності правочину повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності³. Якщо односторонній правочин може бути витлумачений

- ¹ Див.: Крат В. І. Правові наслідки недійсності в спадковому праві. Проблеми законності : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. Вип. 131. С. 56. Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95904937>
- ² Постанова КЦС ВС від 28.07.2021 у справі № 759/24061/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98765019>.
- ³ Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі № 607/11746/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879>. Крат В. І. Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці / Римське право

Чи всі односторонні правочини «піддаються» недійсності?

Існування конструкції правомірності правочину, яка поширюється й на односторонні правочини, свідчить, що не завжди є необхідність застосовувати конструкцію недійсності до односторонніх правочинів¹, особливо щодо односторонніх правочинів, які потребують сприйняття іншими особами (зокрема, одностороння відмова від договору, заява про зарахування).

Для кваліфікації того чи іншого одностороннього правочину перевіряється додержання вимог ст. 203 ЦК України (зокрема, суперечність імперативній цивільно-правовій нормі), принципу добросовісності, та чи не відбулося зловживання правом тощо². У цьому контексті очевидно, що слід розмежовувати підстави недійсності одностороннього правочину й те, чи «породив» відповідний односторонній правочин правовий результат для іншого суб'єкта (який сприймає той чи інший односторонній правочин).

Наприклад, вчинення стороною договору такого одностороннього правочину як відмова від договору, за відсутності рішення суду про визнання його недійсним або підстав нікчемності, зумовлює необхідність з'ясувати, чи зумовив такий правочин припинення цивільних прав та обов'язків (тобто чи є підстави для односторонньої відмови від договору, передбачені договором та/або законом). Це обумовлено тим, що одностороння відмова від договору як вид одностороннього правочину розрахована на сприйняття іншими особами. У разі, якщо встановлено відсутність підстав для односторонньої відмови від договору, то такий односторонній правочин не зумовлює розірвання договору. При цьому слід відмежовувати підстави недійсності цього одностороннього правочину від підстав для односторонньої відмови від договору³.

крізь призму традиції і судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2022. С. 150–163. Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 753/8945/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108335754>

¹ Василь Крат виступив із доповіддю на тему «Недійсні правочини: проблемні аспекти судової практики». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1353754/>.

² Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / авт. і ред. В. І. Крат. Київ, 2022. С. 434.

³ Постанова КЦС ВС від 24.11.2021 у справі № 357/15284/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424166>.

Які критерії для кваліфікації односторонніх «фraudів»?

Важливим для кваліфікації одностороннього правочину як fraudаторного є те, що внаслідок його вчинення відбувається, зокрема, унеможливлення звернення стягнення на майно боржника або зменшується обсяг його майна.

Тому до обставин, які дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як fraudаторний, зокрема, належать: момент вчинення правочину; особа, яка сприймає вчинений односторонній правочин боржника (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшення обсягу його майна.

З урахуванням зазначених обставин можна стверджувати про наявність двох груп односторонніх правочинів, залежно від можливості їх кваліфікації як fraudаторних:

- ¹ Постанова КЦС ВС від 12.04.2023 у справі № 754/18852/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110175637>.
- ² Див.: Крат В. І. §§ 1–5 глави 11 «Правочини» // *Цивільне право : підруч. : у 2 т. Т. 1.* / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. С. 277–278; Крат В. І., Сібільов М. М. Коментар статті 202 «Поняття та види правочинів» // *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Т. 2: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки та терміни. Позовна давність. Особисті немайнові права фізичної особи* / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 200.

Які критерії для кваліфікації односторонніх «фraudів»?

§ 6. Недійсність односторонніх правочинів

(а) односторонні правочини, які не можуть бути кваліфіковані як fraudаторні, наприклад, видача довіреності, складення заповіту, оголошення конкурсу.

Зокрема, касаційний суд підкреслив, що застосування конструкції «фraudаторності» при односторонньому правочині має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, належить те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника або зменшується обсяг майна. ОСОБА_1 пов'язує порушення своїх прав як кредитора ОСОБА_2 саме з укладеними договорами дарування земельних ділянок і квартир, в результаті яких відповідач відчужив майно, на яке можна звернути стягнення в порядку примусового виконання судового рішення у справі № 370/1226/15-ц. Кредитором не пред'явлено вимог про визнання недійсними договорів дарування земельних ділянок і квартир. Видача ОСОБА_2 оспорюваної довіреності не може бути кваліфікована як правочин, що вчинений на шкоду кредитору¹;

(б) односторонні правочини, які можуть бути кваліфіковані як fraudаторні. Наприклад, відмова від спадщини на користь іншої особи, відмова від майнового права, відмова від договору, відмова від позову. Касаційний суд

 Чи свідчить про придбання майна за спільні кошти у спільну сумісну власність наявність письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору на придбання майна, зафіксованої у такому договорі?

Ухвала КЦС ВС від 20.03.2024 у справі № 712/3590/22

 Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що в практиці Касаційного цивільного суду сформувався два підходи щодо застосування статті 65 СК України:

1. наявність письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору купівлі-продажу майна, зафіксованої у такому договорі, не свідчить про придбання майна за спільні кошти у спільну сумісну власність, оскільки письмова згода необхідна при розпорядженні таким майном, а не на його придбання;

2. наявність письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору купівлі-продажу майна, зафіксованої у такому договорі, свідчить про придбання майна за спільні кошти у спільну сумісну власність, оскільки згода іншого подружжя на набуття майна підтверджує придбання такого майна за спільні кошти подружжя.

Трохи про договірне представництво, довіреність, повноваження та обов'язки представника Постанова ОП КЦС від 25.03.2024 в справі № 458/229/18

 Традиційно в доктрині приватного права виокремлюють договірне представництво або добровільне, що виникає на підставі договору. Цим договором, зокрема, є договір доручення (глава 68 ЦК України).

 Довіреність видається однією особою іншій особі, тому видача довіреності є одностороннім правочином. Для цього не потрібна наявність волі іншої особи, тобто другої сторони договору доручення. Довіреність видається на підставі договору доручення (стаття 1003 ЦК України), при чому це робиться обов'язково (частина перша статті 1007 ЦК України). Це означає, що наявність довіреності свідчить про договірне представництво.

 Глава 68 ЦК України не містить спеціальних вимог до форми договору доручення, тому й не виключається вчинення договору доручення в усній формі. Формулювання, які вживаються в статті 1003 ЦК України і сутність правовідносин представництва, вимагають фіксації його повноважень, що може бути здійснено в договорі та/або в довіреності. Натомість в статті 1007 ЦК України міститься вимога видати довіреність повіреному і це означає, що вона є обов'язковою. Але можливо вчинити договір доручення в усній формі, й у цьому разі довіреність слугуватиме підтвердженням його укладання.

 З урахуванням змісту статті 244 ЦК України та принципу розумності, довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Тобто довіреність має містити повноваження представника необхідні для представництва довірителя перед третіми особами, а не обов'язки представника перед особою, яку він представляє (довірителем). Тим паче конструкція договірної представництва апіорі виключає можливість вчинення довіреності, яка містить можливість представника розпоряджатися коштами на власний розсуд, оскільки це суперечить конструкції цивілістичного представництва.

 Видача довіреності на підставі усного договору доручення є підтвердженням укладання договору доручення, і очевидно, що на такі правовідносини поширюються положення, зокрема, статті 1006 ЦК України. У разі відсутності домовленості між повіреним та довірителем про встановлення строку (терміну) передачі одержаного у зв'язку з виконанням доручення, така передача має відбуватися негайно. При цьому для довірителя не потрібно пред'являти вимогу про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення, оскільки пункт 3 частини першої статті 1006 ЦК України є виключенням, що допускається частиною другою статті 530 ЦК України.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!